

Structural Features of Informal Settlements in the Akhmakiyeh Neighborhood of Tabriz

Ali Oskouee Aras *

MA of Urban Planning, University of Tabriz, Tabriz, Iran

Abstract

Lack of attention to the structural features of informal settlements by promoting solutions based on partisanship in dealing with this urban problem is increasing the scope of the issues in these settlements. This study aims to identify the challenges of the Akhmakiyeh neighborhood as one of the informal settlements in Tabriz. The research method is descriptive-analytical, and the questionnaire, t-test, Friedman, and correlation tests were used to analyze the data. The data were collected using library studies and field research (a combination of quantitative and qualitative methods), and the sample size was calculated based on Cochran's formula of 378 people. The indicators determined in this research are "Physical," "Social," "Economical," and "Infrastructure" indicators, respectively. The results showed that the Akhmakiyeh neighborhood was below average regarding structural features (physical, social, economic, and infrastructure). Also, the highest level of residents' satisfaction was related to the "social" component, followed by the "infrastructure" component, the physical component. Finally, the lowest satisfaction rate was for the "economic" component. The residents' satisfaction with the structural indicators of informal settlements was not the same. Other findings showed a significant and positive relationship between infrastructure quality and the economic quality of the Akhmakiyeh neighborhood.

Keywords: Informal settlement, Structural Features, Satisfaction, Akhmakiyeh Neighborhood, Tabriz.

* Corresponding Author: ali.oskouee.aras99@ms.tabrizu.ac.ir

How to Cite: Oskouee Aras, A (2022) Structural Features of Informal Settlements in the Akhmakiyeh Neighborhood of Tabriz. *Journal of Urban and Regional Development Planning*, 7 (20). 85-113.

بررسی ویژگی‌های ساختاری سکونتگاه‌های غیررسمی

(مطالعه موردی: محله آخماقیه تبریز)

علی اسکوئی ارس * دانش‌آموخته کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی شهری دانشگاه تبریز، تبریز، ایران

چکیده

عدم توجه به ویژگی‌های ساختاری سکونتگاه‌های غیررسمی با پیشبرد راهکارهایی مبتنی بر جزءنگری در مواجهه با این معضل شهری، روز به روز بر دامنه مشکلات در این سکونتگاه‌ها می‌افزاید. هدف پژوهش حاضر، شناسایی چالش‌های محله آخماقیه به‌عنوان یکی از سکونتگاه‌های غیررسمی در شهر تبریز است. روش پژوهش، توصیفی-تحلیلی بوده و به‌منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش پرسش‌نامه و آزمون‌های تی‌تست، فریدمن و همبستگی بهره‌برداری شده است. داده‌های پژوهش، با استفاده از مطالعات کتابخانه‌ای و بررسی میدانی گردآوری شده (ترکیبی از روش‌های کمی و کیفی) و حجم نمونه هم بر اساس فرمول کوکران معادل ۳۷۸ نفر برآورده شده است. شاخص‌های تعیین شده در این پژوهش، به ترتیب شاخص‌های «کالبدی» «اجتماعی» «اقتصادی» و «زیرساختی» هستند. نتایج تحلیل داده‌ها و پرسش‌نامه‌ها حاکی از آن بود که محله آخماقیه از نظر ویژگی‌های ساختاری (کالبدی، اجتماعی، اقتصادی و زیرساختی) پایین‌تر از حد متوسط قرار داشت و بیشترین میزان رضایتمندی ساکنان محله آخماقیه تبریز در میان مؤلفه‌های مورد مطالعه، مربوط به مؤلفه اجتماعی بود و پس از آن به ترتیب مؤلفه «زیرساختی»، مؤلفه «کالبدی» و در نهایت کمترین رضایتمندی مربوط به مؤلفه «اقتصادی» بود و به‌طور کلی رضایتمندی ساکنان از شاخص‌های ساختاری سکونتگاه‌های غیررسمی یکسان نبود. یافته‌های دیگر تحقیق نشان داد که بین کیفیت زیرساختی و کیفیت اقتصادی محله آخماقیه، ارتباط معنادار و مثبتی وجود داشت.

کلیدواژه‌ها: سکونتگاه غیررسمی، ویژگی‌های ساختاری، رضایتمندی، محله آخماقیه، تبریز.

مقدمه

در چند سده گذشته چیره شدن اقتصاد سرمایه‌داری شهرمدار، کاستی‌ها و نارسایی‌های دولت و بازار رسمی و نابرابری در کشورهای در حال توسعه، مهاجرت گسترده از حواشی فقر برای برخورداری از فرصت‌ها و با امید به آینده‌ای بهتر به سوی مراکز ثروت شهری را در پی داشته است؛ این روند با ناکارآمدی دولت‌ها و شهرها در تأمین نیاز به مسکن و اشتغال، به گسترش سکونتگاه‌های تهی دست نشین شهری انجامید، به طوری که اکنون یک سوم از افراد ساکن در شهرهای جنوب در سکونتگاه‌های خودانگیخته شهری زندگی می‌کنند (Turok & Borel- 2018: 780 Saladin, به نقل از آشوری و همکاران، ۱۳۹۸: ۷۴).

نتایج مطالعات کمیساریای عالی حقوق بشر سازمان ملل متحد نشانگر آن است که برخلاف پیشرفت‌های چشم‌گیر بشر در بخش‌های متعدد، تا سال ۲۰۱۴، تعداد افرادی که در سکونتگاه‌های خودرو زندگی می‌کردند از ۷۵۰ میلیون نفر در سال ۱۹۹۶ به ۱ میلیارد نفر در جهان رسیده و پیش‌بینی می‌شود تا سال ۲۰۵۰ این رقم سه برابر شود (یعنی چیزی نزدیک به ۳ میلیارد نفر ساکن در سکونتگاه‌های غیررسمی در جهان) (باینه پرتوریا، ۲۰۱۶).

سکونتگاه‌های انسانی؛ اعم از شهری یا روستایی دارای مشخصات ویژه‌ای می‌باشند. در پراکنش فضایی سکونتگاه‌های شهری، گروه‌های مختلفی از مردم با پایگاه‌های اجتماعی و اقتصادی متفاوت استقرار یافته‌اند که تفاوت‌هایی خاص در جنبه‌هایی از قبیل خصوصیات کالبدی مساکن‌شان، فرهنگ برخورد‌های اجتماعی، عملکردهای اقتصادی، واکنش‌های رفتاری و روانی و بالاخره مشارکت در مسائل سیاسی نشان می‌دهند. این موارد در مقیاسی کوچکتر در حد یک واحد مسکونی و یک خانوار نیز برای کلیه جوامع شهری صادق است و مسکن حاشیه‌نشینی هم جزئی از این کل است که برای همه واحدهای مسکونی و خانوارهای ساکن در آنها خصوصیات مختص به آنها می‌توان تصور کرد و برشمرد، اما به دلیل گستردگی پدیده اسکان غیررسمی در اغلب شهرها و خصوصاً شهرهای بزرگ و به

جهت آنکه بتوان تصویری جامع و در عین حال تعمیم‌پذیر برای تمامی مناطق اسکان غیررسمی به دست داده برخی از محققین خصوصیات خاصی را برای آنها قائل شده‌اند (حبیبی موسی‌قیه، ۱۳۹۹: ۴۸).

در مطالعات کاربردی علوم و به‌طور خاص در مطالعات حوزه برنامه‌ریزی شهری نخستین گام جهت حل معضلات، شناسایی شرایط وضع موجود است. معضلی که در سیاست‌گذاری‌ها، برنامه‌ریزی‌ها و در مدیریت شهری شهرهای ایران حاکم است، عدم توجه به وضع موجود سکونتگاه‌های غیررسمی است. برنامه‌ریزی‌های آرمان‌گرایانه، پرهزینه، بی‌ثمر و بدون مطالعه ماحصلی جز تداوم مشکلات ساکنین سکونتگاه‌های غیررسمی را در پی نخواهد داشت. ناپایداری حاصله از ناکارآمدی ساختار و عناصر سیستم‌های مناطق شهری در کشورهای جهان سوم، ویژگی‌های اساسی را در این سکونتگاه‌ها ایجاد کرده است (Nahiduzzaman, 2006: 4) به نقل از روستایی و همکاران، ۱۳۹۴: ۳).

اهمیت بررسی ویژگی‌های اقتصادی، کالبدی، اجتماعی و زیرساختی سکونتگاه‌های غیررسمی به‌عنوان چهار بعد مهم و تعیین‌کننده وضعیت کنونی و آتی این سکونتگاه‌ها از این حیث بیش از پیش نمود پیدا می‌کند که دیگر ویژگی‌های سکونتگاه‌های غیررسمی (روانی، خدماتی، حقوقی، فرهنگی و ...) به تبع وضعیت سکونتگاه‌های غیررسمی در چهار بعد کالبدی، اقتصادی، اجتماعی و زیرساختی تعریف می‌شوند. عدم توجه به ابعاد ساختاری سکونتگاه‌های غیررسمی و نیز عدم شناسایی دقیق و کاربردی مؤلفه‌های تعیین‌کننده آن‌ها، منجر به شکست سیاست‌های مقابله با گسترش سکونتگاه‌های غیررسمی خواهد شد و در نهایت به از هم گسیختگی فضایی و بارز شدن نمادهای فقر شهری منجر خواهد شد.

حال پژوهش حاضر، محله آخماقیه در کلان‌شهر تبریز را به‌عنوان یکی از سکونتگاه‌های غیررسمی شهر مورد بررسی قرار داده است. محله آخماقیه تبریز به‌عنوان مطالعه موردی پژوهش حاضر، در مقایسه با سایر سکونتگاه‌های غیررسمی کلان‌شهر تبریز دارای وجوه متفاوتی می‌باشد. سکونتگاه‌های غیررسمی کلان‌شهر تبریز غالباً دربرگیرنده

بررسی ویژگی‌های ساختاری سکونتگاه‌های غیررسمی ... ، اسکوئی ارس | ۸۹

اقشار کم درآمد شهری هستند که در اینیه کم دوام و غیرمجاز ساکن هستند. در حالی که در محله آخماقیه تبریز در زمین‌های غربی و شرقی، بلوک‌های مختلف ساختمانی همچون اندیشه و پونک و آپارتمان‌های لوکس و جالبی وجود دارد که در تضاد کامل با ساکنین سکونتگاه‌های غیررسمی این محله بنا شده‌اند.

این پژوهش سعی دارد نخست به بررسی چالش‌های محله آخماقیه به عنوان یک سکونتگاه غیررسمی پردازد و پس از آن ارزیابی ویژگی‌های ساختاری سکونتگاه‌های غیررسمی محله آخماقیه تبریز پردازد و در نهایت راهکارهایی جهت برون رفت از این معضل و یا حدالمقدور راهکارهایی به منظور توانمندسازی آنان ارائه نماید.

چارچوب نظری تحقیق

پدیده اسکان غیررسمی تاکنون با نام‌ها و اصطلاحات متفاوتی همچون؛ سکونتگاه غیررسمی^۱، سکونتگاه‌های افراد کم درآمد^۲، سکونتگاه‌های نیمه‌دائم و موقتی^۳، سکونتگاه‌های آلونکی^۴، سکونتگاه‌های خودرو^۵، سکونتگاه‌های غیرمجاز^۶، سکونتگاه‌های برنامه‌ریزی نشده^۷، سکونتگاه‌های کنترل نشده^۸، سکونتگاه‌های نابهنجار یا نابسامان^۹، سکونتگاه‌های حاشیه‌نشین^{۱۰} و ...، در بین متخصصان علوم مختلف، مورد اشاره قرار گرفته است (اسکندریان و فیروزآبادی، ۱۳۹۸: ۵۸).

سکونتگاه‌های غیررسمی، نتیجه تصمیمات ناآگاهانه افراد به دنبال مهاجرت‌های روستا- شهری بوده که با غفلت از اصول مورد تأیید شورای عالی معماری و شهرسازی

-
1. Informal Settlement
 2. Low Income Settlement
 3. Semi-Permanent Settlement
 4. Shanty Town
 5. Spontaneous Settlement
 6. Unauthorized Settlement
 7. Unplanned Settlement
 8. Uncontrolled Settlement
 9. Irregular Settlement
 10. Marginal Settlement

اقدام به ساختن مساکن نموده و به افزایش به هم ریختگی چهره شهرها بیش از پیش دامن زده‌اند. اسکان غیررسمی، الگوی سکونتی ناصحیح ساخت دست بشر امروزی است که سهواً مجبور به پذیرش شیوه سکونتی غیررسمی شده‌اند (اسکوئی‌ارس و حکیمی، ۱۳۹۹: ۲۳). اسکان غیررسمی، نتیجه بی‌توجهی به مقوله فقر مطلق و فقر نسبی و برنامه‌ریزی نکردن در محورهای مذکور است. تأثیرگذاری مشخصه‌های اجتماعی - فرهنگی بیشتر شهرها در ایجاد اسکان‌هایی که به صورت نامنظم و قارچ‌گونه مشاهده می‌شود، مشهود است.

به کارگیری عنوان غیررسمی برای این گونه مساکن به دلیل نبود ساز و کارهای رسمی برای بهبود و درمان این شیوه گذار سکونتی در شهرهای قرن بیست و یکم است (اسکوئی‌ارس و حکیمی، ۱۴۰۰: ۱۴۶). اسکان غیررسمی ثمره تلاش عده‌ای انسان برای بقا و یافتن سرپناه است که اگرچه در نازل‌ترین سطح کیفیت انجام می‌گیرد اما از وقوع بسیاری از جرم‌ها جلوگیری کرده است. ساکنین این اجتماعات در مقایسه با دیگر اقشار مردم از سطح سواد و مهارت کمتری برخوردار هستند اما نباید منکر توانمندی‌های کسانی شد که توانسته‌اند با کمترین امکانات محیط زندگی خود را خلق کنند (خیرالدین و صلاحی‌مقدم، ۱۴۰۰: ۳۷-۳۶).

اسکان غیررسمی امروزه در قرن بیست و یکم تعریف جدیدی به خود گرفته است؛ افزایش نرخ تورم افسارگسیخته در اغلب کشورهای درحال توسعه، کاهش قدرت خرید مردم به‌طور ویژه دهک‌های متوسط شهری و افزایش نرخ اجاره‌بهای مساکن، گروه جدیدی از ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی را تشکیل داده که با نسل‌های پیشین مهاجران تفاوت دارند. این گذار جمعیتی را می‌توان تحت عنوان گذار از مهاجرت روستائیان و یا ساکنین در شهرهای کوچک با درآمد اقتصادی نازل به مناطق حاشیه‌ای کلان‌شهرها به سوی مهاجرت اقشار دهک‌های متوسط ساکن در کلان‌شهرها به مناطق حاشیه‌ای قلمداد نمود.

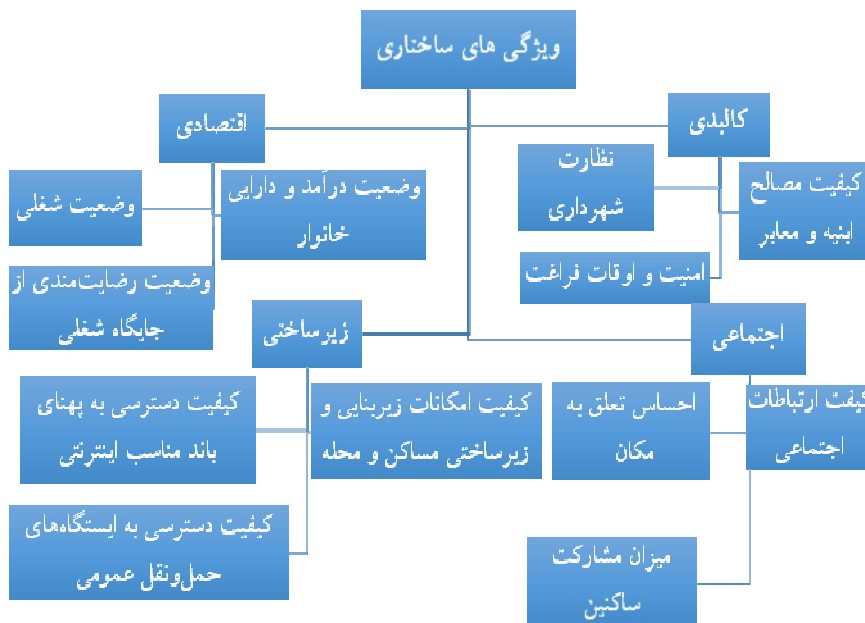
بررسی ویژگی‌های ساختاری سکونتگاه‌های غیررسمی ... ، اسکوئی ارس | ۹۱

سکونتگاه‌های خودروی شهری دارای ویژگی‌های متعددی هستند که با توجه به اهداف اصلی پژوهش حاضر، به چهار دسته از خصوصیات ساختاری (اجتماعی، زیرساختی، کالبدی و اقتصادی) سکونتگاه‌های غیررسمی در زیر به اختصار اشاره می‌شود. محلات فقیرنشین شهری، منابع فعالیت‌های اقتصادی قابل توجهی در شهرها و کشورها هستند (Ellis & Roberts, 2015) به نقل از واعظی و همکاران، ۱۳۹۹: ۳). از نظر اقتصادی، مفهوم «انسان حاشیه‌ای» در ارتباط با رشد تکنولوژی و تحولات صنعتی می‌باشد. انسان حاشیه‌ای مفهومی است برگرفته از مفهوم کارگران حاشیه‌ای که در حاشیه اقتصاد سرمایه‌داری به مشاغل پرازیت روی می‌آورند و این دسته از مشاغل فاقد ثبات شغلی و فاقد دستمزد مشخصی هستند. انسان حاشیه‌ای به لحاظ اقتصادی دارای ویژگی‌های زیر می‌باشد:

۱. اغلب دارای پایین‌ترین گروه درآمدی شهری. ۲. فاقد درآمد ثابت. ۳. بیکار یا بیکار پنهان. (پیران، ۱۳۷۰: ۵۳).

اغلب ساکنان اسکان‌های غیررسمی به گروه‌های کم‌درآمد تعلق دارند که یا به‌عنوان نیروی کارمزد یا در بخش‌های مختلف غیررسمی فعالیت می‌کنند (صالحی‌امیری و خدائی، ۱۳۹۶: ۱۶۵). از مهم‌ترین ویژگی‌های اجتماعی در سکونتگاه‌های غیررسمی، سرمایه اجتماعی است که دربرگیرنده مفاهیمی چون اعتماد، همکاری و همیاری میان اعضای یک گروه یا یک جامعه می‌باشد. وابستگی‌های قومی میان ساکنین سکونتگاه‌های غیررسمی و همچنین هدف مشترک آنها برای بقاء در شهر رسمی، منجر به افزایش سرمایه‌های اجتماعی در میان این گروه می‌شود. (براتی و یزدان‌پناه شاه‌آبادی، ۱۳۹۰: ۴۹-۲۵). اسکان‌های غیررسمی به سبب شرایط غیرقانونی ماهیت خود، خدمات و زیرساخت‌هایی پایین‌تر از سطوح حداقل و مناسب دارد. این خدمات شامل؛ شبکه ارتباطی، تأمین آب، بهداشت معابر، فاضلاب، مدارس، مراکز درمانی و مراکز خرید و فروش و ... هستند (صالحی‌امیری و خدائی، ۱۳۹۶: ۱۶۵). در زیر به برخی از ویژگی‌های کالبدی سکونتگاه‌های غیررسمی اشاره می‌گردد:

ساخت‌وساز بدون رعایت اصول فنی - ایمنی و پروانه ساختمانی، عدم استفاده از مصالح متعارف بادوام، کمبود خدمات، به‌طور کلی یا عدم ارائه خدمات مناسب و کافی، فشردگی بافت و کمبود دسترسی مناسب و همچنین کمبود فضاهای باز و سبز عمومی و خصوصی، تفاوت چشمگیر کالبدی و فضا با بقیه شهر، ناهماهنگی و آشفتگی فضای محله. (مصطفایی‌جورنی، ۱۳۹۷: ۵۲). ساکنان این نقاط برای دستیابی به خدمات شهری مانند آموزشی، بهداشتی - درمانی و ... مجبورند به شهر اصلی مراجعه کنند. این در حالی است که شهر اصلی خود با کمبود خدمات شهری مواجه است و قادر به تحمّل بار اضافی نیست. بنابراین مشکلاتی چون بهره‌برداری بیش‌ازحد ظرفیت واقعی خدمات شهری، فرسودگی و از بین رفتن پیش از موعد وسایل و امکانات شهری و آسیب‌های زیست‌محیطی به بار می‌آید (شاه‌حسینی، ۱۳۹۲: ۶۴). اما به‌مرور زمان با به رسمیت شناخته شدن سکونتگاه غیررسمی به‌عنوان شهر و اطمینان از امنیت تصرف و با مذاکره و گاهی فشار به مسئولان و برنامه‌ریزان و نیز همیاری و مشارکت، به تدریج خدمات و زیرساخت‌های مورد نیاز را به دست می‌آورند. با وجود این به علت مشکلاتی چون مالکیت فردی و بودجه و توان مالی اندک ساکنان نقاط غیررسمی، اجرای طرح‌های عمرانی در آنها به تعویق می‌افتد. همچنین با مهاجرت بیش‌ازحد پیش‌بینی شده در طرح شهری، تمامی سرانه کاربری‌ها با کاهش مواجه می‌شود و همچنان کمبود خدمات و امکانات به چشم می‌خورد و به‌خوبی این موضوع را نشان می‌دهد. از این‌رو در نهایت وجه مشخصه آنها همانا کمبود شبکه خدمات شهری است (همان).

شکل ۱- مدل مفهومی تحقیق

پیشینه پژوهش

تسنکوا^۱ (۲۰۱۷)، در پژوهشی با عنوان «سکونتگاه‌های غیررسمی در شهرهای پسا کمونیستی: عوامل و الگوهای تنوع» به گونه‌شناسی سکونتگاه‌های غیررسمی در شهرهای پس از کمونیسم پرداخته و چالش‌های اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی مرتبط با این پدیده را مورد بحث قرار می‌دهد. روش پژوهش، بنیادی است. نتایج حاکی از آن است که شیوه‌های ساخت و ساز غیرقانونی به‌عنوان مهم‌ترین معضل، اغلب به دلیل فقدان سیستم مشخص حقوق مالکیت و فقر شهری، چالش‌های قابل توجهی را در شهرهای تیرانا^۲، تیرانا^۳، بلگراد^۴، تفلیس^۴ و بخارست^۱ ایجاد کرده است.

1. Tesenkova
2. Tirana
3. Belgrade
4. Tbilisi

وکسا^۲ و همکاران (۲۰۱۱)، در پژوهشی با عنوان «مروری بر ویژگی‌های فیزیکی، اجتماعی، اقتصادی و رویکردهای مداخله‌ای در سکونتگاه‌های غیررسمی» به مرور ویژگی‌های فیزیکی، اجتماعی-اقتصادی و عوامل مربوط به گسترش سکونتگاه‌های غیررسمی و رویکردهای مداخله پرداخته‌اند. به لحاظ روش‌شناسی، روش تحقیق مروری است و نتایج حاکی از آن است که رویکردهایی که توانمندسازی را راه‌حل بهبود وضعیت زندگی در سکونتگاه‌های غیررسمی می‌دانند بایستی با بهره‌گیری از روش ارتقاء مشترک سکونتگاه (ادغام پیشرفت‌های فیزیکی، اجتماعی، اقتصادی، سازمانی و زیست‌محیطی که به صورت مشارکتی و محلی در بین شهروندان، گروه‌های اجتماعی، مشاغل، کارکنان و مسئولین محلی انجام می‌گردد) به این مهم دست یابند.

الزامل^۳ (۲۰۱۷)، در پژوهشی با عنوان «ویژگی‌های شهری سکونتگاه‌های غیررسمی در جاکارتای اندونزی»^۴ به بررسی ویژگی‌های شهری ساختارهای فیزیکی، زیرساخت‌ها و خدمات عمومی در جاکارتا در سه سکونتگاه غیررسمی کمپونگ باندان^۵، کمپونگ لار باتانگ^۶ و کمپونگ مورا بارو^۷ پرداخته است. روش پژوهش، توصیفی-تحلیلی است. نتایج حاکی از آن است که به‌طور کلی رضایتمندی شهروندان ساکن در سه سکونتگاه غیررسمی شهر جاکارتا از خدمات عمومی، ویژگی‌های فیزیکی مسکن و زیرساخت‌های شهری متوسط رو به پایین است.

ماروتوله^۸ (۲۰۱۷)، در پژوهشی با عنوان «علل سکونتگاه‌های غیررسمی در اکورولنی»^۹ شهرداری متروپولیتن: یک اکتشاف» به بررسی علل شکل‌گیری سکونتگاه‌های غیررسمی در شهرداری کلان‌شهر اکورولنی پرداخته است. نتایج حاکی از آن است که سیاست‌های

-
1. Bucharest
 2. Wekesa
 3. Alzamil
 4. Jakarta
 5. Kampung Bandan
 6. Kanpung Luar Batang
 7. Kampung Mura Baru
 8. Marutulle
 9. Ekurhuleni

بررسی ویژگی‌های ساختاری سکونتگاه‌های غیررسمی ... ، اسکوئی ارس | ۹۵

دولت، افزایش جمعیت (شامل مهاجرت، شهرنشینی و جمعیت‌شناسی)، مسائل اداری شهرداری و متغیرهای اقتصادی از عوامل اصلی تشکیل سکونتگاه‌های غیررسمی هستند. حاتمی‌نژاد و حسین اوغلی (۱۳۸۸)، در پژوهشی با عنوان «بررسی تطبیقی برخی شاخص‌ها در سکونتگاه‌های غیررسمی اطراف کلان‌شهر تهران (مطالعه موردی: حصار امیر و شهرک انقلاب)» به بررسی و ارزیابی تطبیقی شاخص‌های اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی در مناطق حصار امیر و شهرک انقلاب پرداخته‌اند. روش پژوهش، توصیفی-تحلیلی بوده و از نرم‌افزار SPSS جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها و به منظور آزمودن فرضیات از آزمون‌های آماری تحلیل واریانس، خی دو، ضریب کرامر و ضریب فی بهره‌برداری شده است. نتایج حاکی از آن است که شهرک انقلاب و حصار امیر از لحاظ شاخص‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، نسبت به شهر تهران در سطح پایین‌تری قرار داشته و سکونتگاه‌های مذکور در حال گذار از فرهنگ سنتی خود به فرهنگ شهری می‌باشند.

سبحانی و همکاران (۱۳۹۶)، در پژوهشی با عنوان «بررسی تأثیر رهیافت‌های اجتماعی، اقتصادی و کالبدی بر توانمندسازی اجتماعی سکونتگاه‌های غیررسمی (نمونه موردی: محله آسیه‌آباد اهواز)» به تعیین رهیافت‌های اجتماعی، اقتصادی با تأکید بر توانمندسازی سکونتگاه غیررسمی در محله آسیه‌آباد اهواز پرداخته‌اند. روش پژوهش، توصیفی-تحلیلی بوده و به منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار آماری SPSS و جهت آزمودن فرضیات از آزمون‌های آماری همبستگی پیرسون، تحلیل رگرسیون (چندگانه) و به منظور ارزیابی ویژگی‌های محله از مدل SWOT بهره‌برداری شد. نتایج حاکی از آن است که بین پایگاه اقتصادی و توانمندسازی اجتماعی روابط معناداری وجود ندارد. اما بین پایگاه اجتماعی و توانمندسازی اجتماعی روابط معناداری وجود دارد و در نهایت بین ابعاد کالبدی توانمندسازی اجتماعی ارتباط معناداری وجود دارد.

ترکمن‌نیا و همکاران (۱۳۹۷)، در پژوهشی با عنوان «ارزیابی سیستمی عوامل شکل‌گیری و گسترش سکونتگاه‌های غیررسمی کلان‌شهر مشهد» به شناسایی عوامل شکل‌گیری و گسترش سکونتگاه‌های غیررسمی در قالب تفکر سیستمی پرداخته‌اند. روش

پژوهش، توصیفی - تحلیلی بوده و جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزارهای SPSS و VENSIM و جهت آزمودن فرضیات از آزمون‌های آماری رگرسیون چند متغیره و تی تک نمونه‌ای بهره‌برداری شده است. نتایج حاکی از آن است که هیچ‌کدام از زیرسیستم‌های اقتصادی، اجتماعی، کالبدی و مدیریت جداگانه از هم عمل نمی‌کنند.

سرور و امین زاده (۱۳۹۸)، در پژوهشی با عنوان «تبیین علل شکل‌گیری اسکان‌های غیررسمی و ارائه راهکارهای بهینه جهت ساماندهی آنها (مطالعه موردی: محله علی‌آباد بوکان)» به شناسایی و تبیین علل شکل‌گیری سکونتگاه‌های غیررسمی در محله علی‌آباد بوکان پرداخته‌اند. روش پژوهش، توصیفی-تحلیلی بوده و جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار SPSS و به منظور آزمودن فرضیات از آزمون‌های آماری تی تک نمونه‌ای، رگرسیون گام‌به‌گام و تحلیل مسیر بهره‌برداری شده است. نتایج حاکی از آن است که عوامل اقتصادی با بتای $0/78$ دارای بیشترین تأثیر در شکل‌گیری اسکان‌های غیررسمی در محله علی‌آباد بوکان هستند.

قربانی و همکاران (۱۳۹۸)، در پژوهشی با عنوان «تحلیل تأثیر عوامل اقتصادی - اجتماعی بر شکل‌گیری و گسترش سکونتگاه‌های غیررسمی کلان‌شهر مشهد» به شناسایی عوامل و متغیرهای شکل‌گیری و گسترش سکونتگاه‌های غیررسمی در کلان‌شهر مشهد و معرفی این ابعاد و متغیرها و به بررسی تحلیلی دو عامل اقتصادی و اجتماعی پرداخته‌اند. روش پژوهش، توصیفی - تحلیلی بوده و به منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزارهای SPSS و VENSIM و جهت آزمودن فرضیات از آزمون‌های آماری رگرسیون چند متغیره و تی تک نمونه‌ای بهره‌برداری شده است. نتایج حاکی از آن است که عامل اقتصادی (متغیرهای درآمد اندک، خشکسالی و رکود کشاورزی و بیکاری) تأثیر بسیار قوی‌تری نسبت به عامل اجتماعی داشته‌اند.

روش‌شناسی تحقیق

پژوهش حاضر از نوع توصیفی - تحلیلی می‌باشد و روش گردآوری داده‌ها، کتابخانه‌ای و میدانی است. این پژوهش از نوع کاربردی است و روش پژوهش، ترکیبی از روش‌های کمی و کیفی است. متغیرهای تحقیق با بهره‌گیری از مطالعات کتابخانه‌ای شناسایی شده‌اند و به‌منظور دستیابی به پرسش‌های تحقیق و آزمودن فرضیه‌ها، اطلاعات با مطالعه میدانی گردآوری شدند. برای چهار شاخص (کالبدی، زیرساختی، اقتصادی و اجتماعی)، ۱۲ زیرشاخص در نظر گرفته شد. روایی پرسش‌نامه به روش صوری به دست آمد و پایایی نیز با بهره‌گیری از آلفای کرونباخ بررسی گردید که ضریب آن برای کل پرسش‌نامه برابر با ۰/۸۵ بود.

جامعه آماری پژوهش، ساکنان محله آخماقیه تبریز بودند که بر اساس آمار سال ۱۳۹۵ مرکز آمار ایران و بلوک‌های آماری سال ۱۳۹۵ کلان‌شهر تبریز، ۲۴۶۶۶ نفر می‌باشند (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵ و بلوک‌های آماری کلان‌شهر تبریز، ۱۳۹۵). با استفاده از فرمول کوکران حجم نمونه ۳۷۸ نفر با سطح خطای ۰/۰۵ درصد محاسبه شده است. به‌منظور تجزیه و تحلیل یافته‌های تحقیق پس از تکمیل پرسش‌نامه‌ها، همه محاسبات آماری با استفاده از نرم‌افزار SPSS16 انجام شد. همچنین برای نیل به هدف اصلی پژوهش مبتنی بر بررسی ویژگی‌های ساختاری سکونتگاه‌های غیررسمی محله آخماقیه تبریز از آزمون تی تست و برای بررسی ارتباط میان شاخص اقتصادی و زیرساختی سکونتگاه‌های غیررسمی محله آخماقیه تبریز از آزمون همبستگی اسپیرمن و در نهایت به‌منظور ارزیابی و رتبه‌بندی شاخص‌های ساختاری سکونتگاه‌های غیررسمی محله آخماقیه تبریز از آزمون فریدمن استفاده شد.

شاخص‌هایی که در این تحقیق به کار گرفته شده‌اند، در جدول (۱) آمده‌اند:

جدول ۱- شاخص‌های اقتصادی، اجتماعی، زیرساختی و کالبدی در محله آخماقیه

کالبدی	کیفیت مصالح ابنیه و معابر، نظارت شهرداری، امنیت و اوقات فراغت.
اقتصادی	وضعیت درآمد و دارایی خانوار، وضعیت شغلی، وضعیت رضایتمندی از جایگاه شغلی.
اجتماعی	کیفیت ارتباطات اجتماعی، احساس تعلق به مکان، میزان مشارکت ساکنین.
زیرساختی	کیفیت امکانات زیربنایی و زیرساختی مسکن و محله، کیفیت دسترسی به پهنای باند مناسب اینترنتی، کیفیت دسترسی به ایستگاه‌های حمل‌ونقل عمومی.

مأخذ: (نجفی و همکاران، ۱۳۹۳؛ ۸۲ بردی آنامرادنژاد و همکاران، ۱۳۹۳: ۸۰-۷۶؛ و حیدری و لطفی، ۱۳۹۴: ۱۶۸-۱۶۴).

یافته‌ها

بر اساس نتایج پرسش‌نامه‌ها، ۵۸/۲ درصد از پاسخ‌دهندگان مرد و ۴۱/۸ درصد زن هستند و از نظر تحصیلات، ۵۹/۸ درصد زیر دیپلم و تنها ۰/۵ درصد دارای تحصیلات دانشگاهی هستند. همچنین ۲۵/۹ درصد شاغل، ۷/۴ درصد دانشجو/محصل، ۲۰/۴ درصد خانه‌دار، ۱۶/۱ درصد بازنشسته و در نهایت ۳۰/۲ درصد بیکار بودند.

جدول ۲- نتایج توصیفی پرسش‌شوندگان محله آخماقیه تبریز

جنسیت	مرد	زن	تأهل	متأهل	مجرد
تعداد	۲۲۰	۱۵۸	تعداد	۲۷۰	۱۰۸
درصد	۵۸/۲	۴۱/۸	درصد	۷۱/۴	۲۸/۶
رده سنی	۲۸-۱۸	۴۰-۲۸	۵۵-۴۰	۶۵-۵۵	۶۵ سال به بالا
تعداد	۶۱	۷۰	۱۶۷	۵۵	۲۵
درصد	۱۶/۱	۱۸/۵	۴۴/۲	۱۴/۶	۶/۶
تحصیلات	بی‌سواد	سیکل	دیپلم	تحصیلات دانشگاهی	
تعداد	۹۱	۱۳۵	۱۵۰	۲	
درصد	۲۴/۱	۳۵/۷	۳۹/۷	۰/۵	
شغل	شاغل	دانشجو/محصل	خانه‌دار	بازنشسته	بیکار
تعداد	۹۸	۲۸	۷۷	۶۱	۱۱۴
درصد	۲۵/۹	۷/۴	۲۰/۴	۱۶/۱	۳۰/۲

مدت اقامت افراد	۱ سال	۱ تا ۲ سال	۲ تا ۵ سال	۵ تا ۸ سال	بیش از ۸ سال
تعداد	۱۷۷	۸۲	۳۹	۵۶	۲
درصد	۴۶/۸	۲۱/۷	۱۰/۳	۱۴/۸	۶/۳
تعداد کل	۳۵۰				
درصد کل	۱۰۰				

(مأخذ: مطالعات نگارنده، ۱۴۰۱).

همچنین طبق بررسی‌های صورت گرفته و با توجه به پرسشنامه جمع‌آوری شده در بررسی شاخص‌های کالبدی محله سه معرف (کیفیت مصالح ابنیه و معابر، نظارت شهرداری و امنیت و اوقات فراغت) با ۹ گویه تدوین گشت که از این میان گویه اول که در ارتباط با میزان بهره‌گیری از مصالح بادوام در مساکن است. ۵۳/۴ درصد در پاسخ کم را انتخاب کردند؛ یعنی از کیفیت مصالح به کاررفته در ابنیه رضایت کمی داشتند و حدود ۲۵/۹ درصد خیلی کم و تنها ۰/۳ درصد بسیار زیاد را انتخاب نمودند.

در ارتباط با میزان نظارت شهرداری بر تخلفات ساختمانی ۵۳/۷ درصد گزینه کم، ۲۶/۲ درصد متوسط و تنها ۰/۵ درصد بسیار زیاد را انتخاب نمودند. در مورد سایر گویه‌ها نیز از این قرار است که پاسخ‌دهندگان به‌طور کل با چند درصد بالا و پایین گزینه کم را انتخاب نمودند. تنها عده محدودی از افراد بودند که گزینه‌های زیاد و خیلی زیاد را انتخاب نمودند.

در بررسی شاخص‌های اقتصادی سطح محله سه معرف (وضعیت درآمد و دارایی خانوار، وضعیت شغلی و وضعیت رضایتمندی از جایگاه شغلی) با ۹ گویه تدوین گشت که از میان پرسش‌شوندگان، ۶۵/۱ درصد در پاسخ به گویه نخست میزان درآمد کم را انتخاب کردند و حدود ۱۸/۸ درصد خیلی کم و تنها ۱/۳ درصد زیاد را انتخاب نمودند. در ارتباط با رضایت از جایگاه شغلی ۵۴/۲ درصد گزینه کم، ۱۸/۸ درصد متوسط و تنها ۱/۳ درصد زیاد را انتخاب نمودند. در مورد سایر گویه‌ها نیز وضعیت به همین ترتیب است و به‌طور کلی اکثر پرسش‌شوندگان گزینه‌های کم و یا خیلی کم را انتخاب نموده‌اند.

در بررسی شاخص‌های اجتماعی سطح محله سه معرف (وضعیت ارتباطات اجتماعی، احساس تعلق به مکان و میزان مشارکت ساکنین) با ۹ گویه تدوین گشت که از این میان پرسش‌شوندگان، ۱۰/۳ درصد در پاسخ به گویه چهارم خیلی کم را انتخاب کردند؛ یعنی تعلق خاطر بسیار اندکی به محله سکونت خود داشتند و حدود ۴۱ درصد متوسط و تنها ۰/۸ درصد زیاد را انتخاب نمودند. در ارتباط با مشارکت در فعالیت‌های اجتماعی ۵۲/۱ درصد گزینه کم، ۲۵/۴ درصد متوسط و تنها ۰/۳ درصد خیلی زیاد را انتخاب نمودند. در مورد سایر گویه‌ها نیز وضعیت به همین ترتیب است و به‌طور کلی اکثر پرسش‌شوندگان گزینه‌های کم و با متوسط را انتخاب نموده‌اند.

در نهایت در بررسی شاخص‌های زیرساختی سطح محله سه معرف (کیفیت امکانات زیربنایی و زیرساختی مسکن و محله، کیفیت دسترسی به پهنای باند مناسب اینترنتی و کیفیت دسترسی به ایستگاه‌های حمل‌ونقل عمومی) با ۹ گویه تدوین گشت که از این میان پرسش‌شوندگان، ۱۴/۳ درصد در پاسخ به گویه ششم خیلی کم را انتخاب کردند و حدود ۳۰/۲ درصد متوسط و تنها ۰/۵ درصد زیاد را انتخاب نمودند. در ارتباط با شیوه بنایی اصولی و مهندسی ۶۳ درصد گزینه خیلی کم، ۲۴/۱ درصد متوسط و نکته جالب توجه این است که هیچ‌کدام از پرسش‌شوندگان گزینه زیاد و یا خیلی زیاد را انتخاب نکردند و این دال بر وضعیت بغرنج محله مورد مطالعه از لحاظ برخورداری از شیوه بنایی اصولی و مهندسی می‌باشد. در مورد سایر گویه‌ها نیز وضعیت به همین ترتیب است و به‌طور کلی اکثر پرسش‌شوندگان گزینه‌های کم و یا متوسط را انتخاب نموده‌اند.

به‌منظور بررسی ویژگی‌های اقتصادی، اجتماعی، کالبدی و زیرساختی محله آخماقیه

تبریز از آزمون تی‌تست بهره‌گیری شد.

جدول ۳- وضعیت محله آخماقیه از نظر ویژگی‌های کالبدی، اقتصادی، اجتماعی و زیرساختی

شاخص	میانگین	انحراف معیار	t	درجه آزادی	سطح معناداری	اختلاف میانگین	فاصله اطمینان ۹۵٪	
							کران بالا	کران پایین
کالبدی	۲/۰۹	۰/۵۸	-۳۰	۳۷۷	۰/۰۰۰	-۰/۹۰	-۰/۹۶	-۰/۸۴
اقتصادی	۱/۹۶	۰/۵۴	-۳۷/۰۴	۳۷۷	۰/۰۰۰	-۱/۰۳	-۱/۰۹	-۰/۹۸
اجتماعی	۲/۳۳	۰/۵۵	-۲۳/۲۷	۳۷۷	۰/۰۰۰	-۰/۶۶	-۰/۷۲	-۰/۶۱
زیرساختی	۲/۱۱	۰/۴۷	-۳۶/۱۵	۳۷۷	۰/۰۰۰	-۰/۸۸	-۰/۹۳	-۰/۸۳

(مأخذ: مطالعات نگارنده، ۱۴۰۱).

در جدول مربوط به آزمون تی برای شاخص کالبدی، ملاحظه می‌کنیم که میانگین امتیاز اختصاص یافته به شاخص کالبدی، برابر ۲/۰۹ شده است که به میزان ۰/۹۰- از مقدار مورد آزمون (۳) کوچک‌تر است و آماره آزمون تی برابر ۳۰- شده و سطح معناداری آزمون برابر ۰/۰۰۰ شده است و از آنجا که این آزمون با خطای ۵٪ و ضریب اطمینان ۹۵٪ انجام می‌گیرد و فرض صفر رد شده و نشانگر این است که شاخص کالبدی در محله آخماقیه در سطح پایین‌تر از مطلوبیت متوسط قرار دارد. برای شاخص اقتصادی، ملاحظه می‌کنیم که میانگین امتیاز اختصاص یافته به شاخص اقتصادی، برابر ۱/۹۶ شده که به میزان ۱/۰۳- از مقدار آزمون (۳) کوچک‌تر است و آماره آزمون تی برابر ۳۷/۰۴- شده و سطح معناداری آزمون برابر ۰/۰۰۰ شده است و از آنجا که این آزمون با خطای ۵٪ و ضریب اطمینان ۹۵٪ انجام می‌گیرد و این گونه اذعان می‌گردد که شاخص اقتصادی در محله آخماقیه در سطح پایین‌تر از مطلوبیت متوسط قرار دارد.

در ارتباط با شاخص اجتماعی، برابر ۲/۳۳ شده که به میزان ۰/۶۶- از مقدار آزمون (۳) کوچک‌تر است و آماره آزمون تی برابر ۲۳/۲۷- شده و سطح معناداری آزمون برابر ۰/۰۰۰ شده است. بنابراین می‌توان اظهار نمود که شاخص اجتماعی در محله آخماقیه در سطح پایین‌تر از مطلوبیت متوسط قرار دارد و در نهایت شاخص زیرساختی را ملاحظه می‌کنیم که میانگین آن ۲/۱۱ شده که به میزان ۰/۸۸- از مقدار آزمون (۳) کوچک‌تر است

۱۰۲ | فصلنامه برنامه‌ریزی توسعه شهری و منطقه‌ای (علمی)، سال هفتم، شماره ۲۰، بهار ۱۴۰۱

و آمارهٔ آزمون تی برابر $۳۶/۱۵$ - شده و سطح معناداری آزمون برابر $۰/۰۰۰$ شده است. بنابراین می‌توان اذعان نمود که شاخص زیرساختی در محلهٔ آخماقیه در سطح پایین‌تر از مطلوبیت متوسط قرار دارد. در ارتباط با اینکه " آیا بین کیفیت زیرساختی و کیفیت اقتصادی محله رابطه معناداری وجود دارد؟" از روش محاسبه ضریب همبستگی استفاده می‌شود. ضریب اطمینان برابر $۰/۹۵$ و مقدار خطا برابر $۰/۰۵$ در نظر گرفته می‌شود.

جدول ۴- بررسی رابطه کیفیت زیرساختی و کیفیت اقتصادی محله آخماقیه

شرح	کیفیت زیرساختی	نتیجه
کیفیت کالبدی	ضریب همبستگی = $۰/۹۶$	همبستگی بسیار قوی
	سطح معناداری = $۰/۰۰۰$	تأیید رابطه معنادار
کیفیت اجتماعی	ضریب همبستگی = $۰/۱۲۹$	فقدان رابطه
	سطح معناداری = $۰/۸۱۲$	عدم تأیید رابطه معنادار
کیفیت اقتصادی	ضریب همبستگی = $۰/۹۵$	همبستگی بسیار قوی
	سطح معناداری = $۰/۰۰۰$	تأیید رابطه معنادار

(منبع: مطالعات نگارنده، ۱۴۰۱).

با توجه به مقدار ضریب همبستگی، ملاحظه می‌شود که بین دو عامل کیفیت زیرساختی و کیفیت اقتصادی به میزان $۰/۹۵$ همبستگی از نوع مثبت وجود دارد و سطح معناداری آزمون برابر $۰/۰۰۰$ و کمتر از خطای $۰/۰۵$ می‌باشد، بنابراین نتیجه می‌گیریم که فرضیهٔ صفر رد شده و با احتمال $۰/۹۵$ بین کیفیت زیرساختی و کیفیت اقتصادی محله آخماقیه، ارتباط معنادار و مثبت وجود دارد و شدت این ارتباط بسیار قوی است. رابطه بین کیفیت زیرساختی و کالبدی نیز ارزیابی شد که نتایج گویای این مطلب است که؛ مقدار ضریب همبستگی بین دو عامل کیفیت کالبدی و کیفیت زیرساختی به میزان $۰/۹۶$ همبستگی از نوع مثبت وجود دارد و سطح معناداری آزمون برابر $۰/۰۰۰$ و کمتر از خطای $۰/۰۵$ می‌باشد، بنابراین بین کیفیت کالبدی و کیفیت اقتصادی محله آخماقیه، ارتباط معنادار و مثبت وجود دارد و همچنین رابطه بین کیفیت زیرساختی و اجتماعی نیز مورد ارزیابی قرار

بررسی ویژگی‌های ساختاری سکونتگاه‌های غیررسمی ... ، اسکوئی ارس | ۱۰۳

گرفت که نتایج نشانگر آن است که مقدار ضریب همبستگی بین دو عامل مذکور ۰/۱۲۹ بوده و در واقع همبستگی بسیار ناچیز بوده و به عبارت بهتر می‌توان گفت فقدان رابطه بین دو عامل کیفیت زیرساختی و اجتماعی وجود دارد و سطح معناداری آزمون هم برابر ۰/۸۱۲ است که بسیار بیشتر از ۰/۰۵ بوده و دال بر عدم تأیید رابطه معنادار می‌باشد. بنابراین بین کیفیت زیرساختی و اجتماعی رابطه معناداری وجود ندارد.

رتبه‌بندی ویژگی‌های ساختاری سکونتگاه‌های غیررسمی محله آخماقیه تبریز با توجه به هدف تحقیق که بررسی ویژگی‌های ساختاری سکونتگاه‌های غیررسمی میان ساکنان محله آخماقیه و نیز ۴ مقیاس کالبدی، اجتماعی، اقتصادی و زیرساختی با توجه به پاسخ‌های پرسش‌شوندگان بر اساس طیف لیکرت طبقه‌بندی شده‌اند، با بهره‌گیری از آزمون فریدمن ارزیابی شد. به عبارت بهتر از آزمون فریدمن به منظور ارزیابی و رتبه‌بندی شاخص‌های ساختاری در محله آخماقیه تبریز بهره‌گیری شد. دامنه میانگین ۵-۱ است. مقایسه میانگین رتبه‌ها حاکی از آن است که بالاترین میانگین رتبه، (۲/۸۹)، به شاخص اجتماعی تعلق دارد و بدین معناست که مهم‌ترین شاخص در میان شاخص‌های ساختاری سکونتگاه‌های غیررسمی از نظر ساکنین محله آخماقیه تبریز، شاخص اجتماعی بوده است. بعد از شاخص فوق، مهم‌ترین شاخص‌های دیگر به ترتیب روبه‌رو هستند: شاخص زیرساختی (۲/۵۲)، شاخص کالبدی (۲/۴۲) و شاخص اقتصادی (۲/۱۶).

جدول (۵) بیانگر معناداری آماری است. مقدار مجذور کای به دست آمده برابر با ۶۵/۴۸ است که در سطح خطای کمتر از ۰/۰۵ قرار دارد ($P < 0/05$). آزمون فریدمن نشان می‌دهد که میزان اهمیت شاخص‌های ساختاری سکونتگاه‌های غیررسمی در محله آخماقیه تبریز، متفاوت بوده است. ($P < 0/05$ ، $df = 2$ ، مجذور کای = ۶۵/۴۸). در جداول (۵) و (۶) به ترتیب به نتایج آزمون فریدمن و به رتبه‌بندی شاخص‌ها اشاره شده است.

جدول ۵- آمار آزمون فریدمن

N	۳۷۸
Chi-Square	۶۵/۴۸
df	۳
Asymp.Sig.	۰/۰۰۰

(مأخذ: مطالعات نگارنده، ۱۴۰۱).

جدول ۶- رتبه‌بندی شاخص‌ها

شاخص‌ها	میانگین رتبه‌ها
اجتماعی	۲/۸۹
زیرساختی	۲/۵۲
کالبدی	۲/۴۲
اقتصادی	۲/۱۶

(مأخذ: مطالعات نگارنده، ۱۴۰۱).

بحث و نتیجه‌گیری

بررسی و ارزیابی ویژگی‌های ساختاری سکونتگاه‌های خودروی شهری به‌ویژه در کلان‌شهرها بسیار حائز اهمیت است. چراکه اغلب ساکنین این سکونتگاه‌ها اقشار آسیب‌پذیر جوامع شهری هستند که همواره با مشکلات بغرنج بسیاری مواجه‌اند. در این میان کلان‌شهر تبریز، یکی از شهرهایی است که سابقه دیرینه‌ای در ارتباط با اسکان غیررسمی دارد. ضرورت توجه به مسئله سکونتگاه‌های خودروی شهری در کلان‌شهر تبریز از این حیث بیشتر نمود پیدا می‌کند که در منطقه شمال غرب ایران، بیشترین میزان مواجهه با پدیده سکونتگاه‌های غیررسمی مربوط به شهر تبریز می‌باشد. بنابراین پژوهش حاضر بر آن بوده است تا چالش‌های محله آخماقیه را به‌عنوان یکی از سکونتگاه‌های غیررسمی کلان‌شهر تبریز مورد بررسی قرار دهد.

بررسی ویژگی‌های ساختاری سکونتگاه‌های غیررسمی ... ، اسکوئی ارس | ۱۰۵

در ارتباط با علت انتخاب محله آخماقیه تبریز به عنوان مطالعه موردی پژوهش حاضر می‌توان گفت که محدوده هدف برخلاف سایر سکونتگاه‌های غیررسمی کلان‌شهر تبریز در پهنه‌های مختلف، تمامی اقشار جمعیتی ساکن در آنها جزو ساکنین کم برخوردار نبوده و همچنین برخی از سکونتگاه‌ها نه تنها هیچ وجه تسمیه‌ای با سکونتگاه‌های غیررسمی نداشته بلکه با سکونتگاه‌های مدرن و لوکس شرق شهر تبریز (محلات ولیعصر، فروغی، میرداماد، زعفرانیه و ...) برابری می‌کنند.

در سکونتگاه‌های غیررسمی کلان‌شهر تبریز، مقوله‌ای تحت عنوان "تضاد طبقاتی" به چشم نمی‌خورد. چرا که اغلب ساکنین جزو دهک‌های پایین درآمدی جامعه می‌باشند اما در حالی که در محله آخماقیه تبریز تضاد طبقاتی به شدت خود را نشان می‌دهد و در موارد متعددی ساختمان‌های مجاور در محله تلفیقی از ساختمان‌های لوکس و مجهز به مصالح درجه یک و بادوامی همچون بتن آرمه و ساختمان‌های نیمه‌کاره با نماهای آجری تخریب شده می‌باشند. پس بنابراین، پژوهش حاضر با بهره‌گیری از ۴ شاخص، ۱۲ زیرشاخص و ۳۶ گویه به بررسی ویژگی‌های ساختاری سکونتگاه‌های غیررسمی محله آخماقیه تبریز پرداخته است.

نتایج پژوهش نشان داد که به‌طور کلی میزان رضایت‌مندی ساکنین محله آخماقیه تبریز از شاخص‌های ساختاری پایین‌تر از حد متوسط (۲/۱۲) می‌باشد که در این میان به ترتیب کمترین و بیشترین میزان رضایت‌مندی مربوط به شاخص‌های اقتصادی (۱/۹۶) و اجتماعی (۲/۳۳) می‌باشد. نتایج حاصل از بررسی ارتباط شاخص‌های ساختاری سکونتگاه‌های غیررسمی محله آخماقیه تبریز با یکدیگر حاکی از آن است که هر سه شاخص زیرساختی، کالبدی و اقتصادی دارای همبستگی بسیار قوی با یکدیگر بوده اما در حالی که بین شاخص زیرساختی و اجتماعی رابطه معناداری وجود نداشت.

به بیان بهتر، بهبود وضعیت شاخص اقتصادی منجر به بهبود وضعیت شاخص‌های زیرساختی و اجتماعی می‌گردد و یا بالعکس ولی بهبود وضعیت شاخص زیرساختی در بهبود و یا تضعیف وضعیت شاخص اجتماعی تأثیری ندارد و در نهایت به‌منظور رتبه‌بندی

میزان اهمیت شاخص‌های ساختاری از آزمون فریدمن بهره‌گیری شد. نتایج حاکی از آن بود که بعد اجتماعی با میانگین رتبه (۲/۸۹) بیشترین رتبه را داشته است و پس از آن به ترتیب بعد زیرساختی (۲/۵۲) در رتبه دوم، بعد کالبدی (۲/۴۲) در رتبه سوم و در نهایت بعد اقتصادی (۲/۱۶) در رتبه آخر قرار دارند.

از نکات قابل توجه برگرفته شده از نتایج پژوهش حاضر می‌توان به ترتب اولویت‌های شاخص‌های ساختاری در میان ساکنین سکونتگاه‌های غیررسمی محله آخماقیه تبریز اشاره کرد. در پژوهش‌های پیشین عمدتاً عامل اقتصادی به عنوان مهم‌ترین شاخص در میان دیگر شاخص‌ها به لحاظ میزان اهمیت معرفی می‌شد در حالی که در این پژوهش، عامل اقتصادی به لحاظ اهمیت از نظر پرسش‌شوندگان در رتبه آخر قرار گرفته است. نتیجه به دست آمده دور از انتظار نبود چراکه ساکنین در محله آخماقیه تبریز از طبقه‌های اجتماعی-اقتصادی متنوعی هستند که در میان آنها می‌توان گفت تقریباً نیمی از جمعیت را اقشار مرفه اجتماع شهری به خود اختصاص داده‌اند.

نتایج پژوهش حاضر با پژوهش الزامل (۲۰۱۷) به لحاظ پایین بودن میزان رضایت‌مندی ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی از شاخص‌های ساختاری این سکونتگاه‌ها، مشابه است و وجه تشابه دیگر این پژوهش با پژوهش‌های سرور و امین زاده (۱۳۹۸) و قربانی و همکاران (۱۳۹۸) در این است که در پژوهش‌های مذکور، عوامل اقتصادی بیشترین تأثیر را در شکل‌گیری سکونتگاه‌های غیررسمی داشته‌اند و در پژوهش حاضر با اینکه بیشترین میزان رضایت‌مندی ساکنان معطوف به عامل اجتماعی است اما در نقطه مقابل پایین‌ترین میزان رضایت‌مندی در ارتباط با عامل اقتصادی می‌باشد که این مهم به عنوان تأثیرگذارترین عامل در وضعیت کنونی سکونتگاه‌های غیررسمی در نظر گرفته شده است.

بر اساس نتایج تحقیق و به منظور ارتقا شاخص‌های ساختاری سکونتگاه‌های غیررسمی محله آخماقیه کلان‌شهر تبریز به‌ویژه در بعد اقتصادی به وام‌های مسکن و تسهیلات بانکی جهت بهبود وضعیت سکونتی؛ ایجاد تسهیلات از سوی وزارت کار، تعاون و رفاه اجتماعی به منظور تقویت فعالیت‌های "خوداشتغالی"، "مشاغل اینترنتی" و ... با در نظر گرفتن بهای

بررسی ویژگی‌های ساختاری سکونتگاه‌های غیررسمی ... ، اسکوئی ارس | ۱۰۷

تمام شده کمتر استفاده از اینترنت توجه شود. به‌منظور ایجاد احساس تعلق خاطر میان ساکنین نسبت به محله مورد سکونتشان؛ ضروری است تا بیش‌ازپیش به مرمت معابر عمومی، احیای میادین شهری و کیفیت‌بخشی به فضاهای باز تفریحی توجه گردد.

در ارتباط با بعد کالبدی بایستی به اصول شهرسازی در ساخت‌وسازها و پرهیز از شیوه‌بنایی سنتی و همچنین استفاده از مصالح بادوام و درجه یک در ساخت‌وساز مسکن تأکید شود. مراکز فرهنگی (فرهنگ‌سراها، کتابخانه‌ها، قرائت‌خانه‌ها و ...) بایستی متناسب با جمعیت موجود در محله احداث شوند. با توجه به بالا بودن میزان ارتباطات و همبستگی اجتماعی میان ساکنین ضروری است تا شورایی‌های محله‌ای تشکیل شوند و در نهایت پیشنهاد می‌شود در راستای بهبود زیرساخت‌های محله‌ای (آب، برق، گاز و ...)، سازمان‌ها، ارگان‌ها و نهادهای دولتی و خصوصی به راهبردهای مدیریت یکپارچه شهری بیش از پیش توجه نمایند.

تعارض منافع

در این مقاله به‌طور کامل اخلاق نشر رعایت شده و از سرقت علمی / ادبی، سوء رفتار، جعل داده‌ها و یا حتی ارسال و انتشار دوگانه، خودداری شده است و در این راستا منافع تجاری وجود ندارد و نویسنده در قبال ارائه اثر خود وجهی دریافت ننموده است. این پژوهش، قبلاً در جای دیگری منتشر نشده و هم‌زمان به نشریه دیگری ارائه نگردیده است.

سپاسگزاری

نویسنده از اهالی محله آخماقیه کلان‌شهر تبریز به واسطه همکاری در جمع‌آوری داده‌ها نهایت امتنان را دارد.

ORCID

 Ali Oskouee Aras <https://orcid.org/0000-0002-8897-5237>

منابع

- اسکندریان، غلامرضا و فیروزآبادی، سید احمد. (۱۳۹۸)، «واکاوی نقش و اهمیت رویکرد توانمندسازی در مواجهه با اسکان غیررسمی از نگاه صاحب‌نظران و حرفه‌مندان»، فصلنامه برنامه‌ریزی توسعه شهری و منطقه‌ای، سال چهارم، شماره ۱۱.
- اسکوئی ارس، علی و حکیمی، هادی. (۱۳۹۹)، «سنجش حس تعلق مکانی ساکنین سکونتگاه‌های غیررسمی مطالعه موردی: محله حکم‌آباد تبریز»، فصلنامه مطالعات عمران شهری، سال چهارم، شماره ۱۲.
- اسکوئی ارس، علی و حکیمی، هادی. (۱۴۰۰)، «سنجش شاخص‌های سرزندگی شهری در سکونتگاه‌های غیررسمی (مطالعه موردی: سیلاب قوشخانه تبریز)»، نشریه پژوهش‌های جغرافیای برنامه‌ریزی شهری، سال نهم، شماره ۱.
- آشوری، کسری؛ ایراندوست، کیومرث و دوستوندی، میلاد. (۱۳۹۸)، «صورت‌بندی انتقادی گفتمان سکونتگاه‌های خودانگیخته شهری در جهان و ایران»، فصلنامه برنامه‌ریزی توسعه شهری و منطقه‌ای، سال چهارم، شماره ۱۰.
- ایراندوست، کیومرث. (۱۳۸۸)، «سکونتگاه‌های غیررسمی و اسطوره حاشیه‌نشینی»، تهران: انتشارات سازمان فناوری اطلاعات و ارتباطات شهرداری تهران.
- براتی، ناصر و یزدان‌پناه شاه‌آبادی، محمدرضا. (۱۳۹۰)، «بررسی ارتباط مفهومی سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی در محیط شهری نمونه موردی: شهر جدید پردیس، جامعه پژوهشی فرهنگی، سال دوم، شماره ۱: ۲۵-۴۹.
- بردی آنامرادنژاد، رحیم؛ ملکشاهی، غلامرضا و محمدی، عبدالحمید. (۱۳۹۳)، «ارزیابی نقش سکونتگاه‌های غیررسمی در گسیختگی فضایی ساختار شهری»، فصلنامه علمی-پژوهشی برنامه‌ریزی فضایی (جغرافیا)، سال چهارم، شماره ۴.
- بلوک‌های آماری کلان‌شهر تبریز. (۱۳۹۵).
- بیانیه پرتوریا، «سکونتگاه‌های غیررسمی» برای هیئات ۳، (۲۰۱۶)، نشست موضوعی پرتوریا آفریقای جنوبی.
- پیران، پرویز. (۱۳۷۰)، «آلونک‌نشینی در ایران»، بخش پایانی، مجله اطلاعات سیاسی و اقتصادی، شماره ۹۵ و ۹۶.

بررسی ویژگی‌های ساختاری سکونتگاه‌های غیررسمی ... ، اسکوئی ارس | ۱۰۹

- ترکمن‌نیا، نعیمه؛ قربانی، رسول و خوارزمی، امیدعلی. (۱۳۹۷)، «ارزیابی سیستمی عوامل شکل‌گیری و گسترش سکونتگاه‌های غیررسمی کلان‌شهر مشهد»، مجله جغرافیا و توسعه فضای شهری، سال پنجم، شماره ۲: ۴۲-۲۳.

- حبیبی موسی‌قیه، نسترن. (۱۳۹۹)، «ارزیابی کیفیت مسکن و میزان رضایت‌مندی از آن با تأکید بر مسکن نابهنجار؛ نمونه موردی منطقه ۱ تبریز»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه تبریز.

- حاتمی نژاد، حسین و حسین‌اوغلی، جواد. (۱۳۸۸)، «بررسی تطبیقی برخی شاخص‌ها در سکونتگاه‌های غیررسمی اطراف کلان‌شهر تهران (مطالعه موردی: حصار امیر و شهرک انقلاب)»، نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، سال نهم، شماره ۱۲: ۷-۲۹.

- حیدری، محمدجواد و لطفی، فاطمه. (۱۳۹۴)، «ساماندهی و توانمندسازی سکونتگاه‌های غیررسمی در شهر زنجان (مطالعه موردی: محله اسلام‌آباد)»، فصلنامه چشم‌انداز زاگرس، سال هفتم، شماره ۲۶.

- خیرالدین، رضا و صلاحی‌مقدم، علیرضا. (۱۴۰۰)، «توانمندسازی سکونتگاه‌های غیررسمی با گذر از رویکرد نیازمنا به دارایی مینا؛ (موردکاوی محله فرحزاد تهران)»، فصلنامه برنامه‌ریزی توسعه شهری و منطقه‌ای، سال ششم، شماره ۱۷.

- روستایی، شهریور؛ زادولی، فاطمه و زادولی خواجه، شاهرخ. (۱۳۹۴)، «تحلیل فضایی پراکنش فقر اجتماعی در مناطق حاشیه‌نشین نمونه موردی: مناطق حاشیه‌نشین شمال شهر تبریز»، فصلنامه برنامه‌ریزی توسعه شهری و منطقه‌ای، سال اول، شماره ۱: ۳.

- سبحانی، نوبخت؛ نوروزی سیله، نسترن؛ اکبری، مجید و بیرانوندزاده، مریم. (۱۳۹۶)، «بررسی تأثیر رهیافت‌های اجتماعی، اقتصادی و کالبدی بر توانمندسازی اجتماعی سکونتگاه‌های غیررسمی (نمونه موردی: محله آسیه‌آباد اهواز)»، فصلنامه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری چشم‌انداز زاگرس، سال نهم، شماره ۳۳: ۱۴۷-۱۶۴.

- سرور، هوشنگ و امین‌زاده، سیامک. (۱۳۹۸)، «تبیین علل شکل‌گیری اسکان‌های غیررسمی و ارائه راهکارهای بهینه جهت ساماندهی آنها (مطالعه موردی: محله علی‌آباد بوکان)»، فصلنامه جغرافیا و روابط انسانی، سال دوم، شماره ۳: ۱۷-۴۲.

۱۱۰ | فصلنامه برنامه‌ریزی توسعه شهری و منطقه‌ای (علمی)، سال هفتم، شماره ۲۰، بهار ۱۴۰۱

- شاه‌حسینی، پروانه. (۱۳۹۲)، «بررسی سیر تحول اسکان غیررسمی با تأکید بر ایران»، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی، چاپ اول.

- صالحی‌امیری، سید رضا و خدائی، زهرا. (۱۳۹۶)، «حاشیه‌نشینی و اسکان غیررسمی چالش‌ها و پیامدها»، تهران: انتشارات ققنوس، چاپ دوم.

- قربانی، رسول؛ خوارزمی، امید علی و ترکمن‌نیا، نعیمه. (۱۳۹۸)، «تحلیل تأثیر عوامل اقتصادی- اجتماعی بر شکل‌گیری و گسترش سکونتگاه‌های غیررسمی کلان‌شهر مشهد»، نشریه پژوهش‌های جغرافیای انسانی، سال پنجاه و یکم، شماره ۲: ۳۷۳-۳۸۵.

- نجفی، سعید؛ احد نژاد، محسن و دویران، اسماعیل، (۱۳۹۳)، «ارزیابی کیفیت زندگی در سکونتگاه‌های غیررسمی شهرها (موردشناسی: محله اسلام‌آباد شهر زنجان)»، فصلنامه جغرافیا و آمایش شهری-منطقه‌ای، سال پنجم، شماره ۱۶.

- واعظی، موسی؛ رسول‌زاده، زهرا؛ نبیونی، سیروس و نامدار زاده، مسلم. (۱۳۹۹)، «بهداشت در سکونتگاه‌های غیررسمی: مقابله با کووید ۱۹ و بهبود سلامتی و رفاه»، ششمین همایش بین‌المللی مطالعات معماری و شهرسازی در جهان اسلام، تهران.

- مرکز آمار ایران، سرشماری عمومی نفوس و مسکن. (۱۳۹۵).

- مصطفایی‌جورنی، فردین. (۱۳۹۷)، «سنجش و رتبه‌بندی ابعاد مشارکت ساکنان سکونتگاه‌های غیررسمی غرب ارومیه (مطالعه موردی: اسلام‌آباد ارومیه)»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه تبریز.

- Alzamil, Waleed, (2017). "The urban features of informal settlements in Jakarta, Indonesia", Data in Brief, No: 15, Pp: 993-999.
- Ellis, P., & Roberts, M., (2015), *Leveraging urbanization in South Asia: Managing spatial transformation for prosperity and livability*. The World Bank.
- Marutulle, Noah K, (2017). "Causes of informal settlements in Ekurhuleni Metropolitan Municipality: An exploration", *Africa's Public Service Delivery and Performance Review*, ISSN: (Online) 2310-2152, (Print) 2310-2195, Pp: 1-11.
- Nahiduzzaman, kh. (2006). *Housing the Urban Poor: Planning, Business and Politics, A Case Study of Duaripara Slum, Dhaka city*, Bangladesh, Department

- of Geography, Faculty of Social Sciences and Technology Management, Norwegian University of Science and Technology (NTNU). Pp: 4.
- Tesenkova, Sasha, (2017) "Informal settlements in post-communist cities: Diversity factors and patterns", *Urbani izziv*, No: 2, Pp: 73-84.
 - Turok, I., & Borel-Saladin, J. (2018). The theory and reality of urban slums: Pathways-out-of-poverty or cul-de-sacs? *Urban Studies*, 55(4), Pp: 780.
<https://www.ohchr.org/EN/Issues/Housing/Pages/InformalSettlementsRighttoHousing.aspx>.
 - Wekesa, B.W, Steyn, G.S, Otieno, F.A.O. (Fred)., (2011). "A review of physical and socio-economic characteristics and intervention approaches of informal settlements", *Habitat International*, Vol. 35, Pp: 238-245.
 - Eskandarian, Gholamreza, Firoozabadi, Seyed Ahmad, (2019). "Analysis of the role and importance of empowerment approach in dealing with informal housing from the perspective of experts and professionals", *Quarterly Journal of Urban and Regional Development Planning*, Fourth Year, No. 11, Pp: 58 (In Persian)
 - Oskouee Aras, Ali, Hakimi, Hadi, (2020). "Assessing the sense of spatial belonging of residents of informal settlements Case study: Hakmabad neighborhood of Tabriz", *Quarterly Journal of Urban Development Studies*, Fourth Year, No. 12, Pp: 23. (In Persian)
 - Oskouee Aras, Ali, Hakimi, Hadi, (2021). "Measurement of Urban Vitality Indicators in Informal Settlements (Case Study: Seilab Tabriz)", *Journal of Urban Planning Geographical Research*, Year 9, No. 1, Pp: 146. (In Persian)
 - Ashouri, Kasra, Irandoost, Kiomars, Dostvandi, Milad, (2019). "Critical Formulation of the Discourse of Spontaneous Urban Settlements in the World and Iran", *Quarterly Journal of Urban and Regional Development Planning*, Fourth Year, No. 10, Pp: 74 (In Persian).
 - Irandoost, Kiomars, (2009). "*Informal settlements and the myth of marginalization*", Tehran, Tehran Municipality Information and Communication Technology Organization Publications, Pp: 1-226 (In Persian)
 - Barati, Nasser, Yazdanpanah Shahabadi, Mohammad Reza, (2011). "A Study of the Conceptual Relationship between Social Capital and Quality of Life in Urban Environment Case Study: New Campus City, *Cultural Research Society*, Second Year, No. 1, Pp: 49-25. (In Persian)
 - Bardi Anamradnejad, Rahim, Malekshahi, Gholamreza, Mohammadi, Abdolhamid, (2014). "Assessing the role of informal settlements in the spatial rupture of urban structure", *Journal of Spatial Planning (Geography)*. Fourth Year, No. 4, Pp: 76 -80. (In Persian)

- Statistical blocks of Tabriz metropolis, (2016). (In Persian).
- Pretoria Statement, "Informal Settlements" for Habitat 3, (2016). *Pretoria South Africa Thematic Meeting*. (In Persian)
- Piran, Parviz, (1991). "Shed living in Iran", the final section, *Journal of Political and Economic Information*, No. 95 and 96, Pp: 53. (In Persian)
- Turkmennia, Naimeh, Ghorbani, Rasoul, Kharazmi, Omid Ali, (2018). "Systematic evaluation of the factors of formation and expansion of informal settlements in Mashhad", *Journal of Geography and Urban Development*, Fifth Year, No. 2, Pp: 42-23 (In Persian)
- Habibi Musa Ghiyeh, Nastaran. (2020). "Assessing the quality of housing and the level of satisfaction with it with emphasis on abnormal housing; Case study of Tabriz Region 1). M.Sc. Thesis, Department of Geography and Urban Planning, University of Tabriz, Pp: 48 (In Persian)
- Hatami Nejad, Hossein, Hossein Oghli, Javad, (2009). "Comparative study of some indicators in informal settlements around the metropolis of Tehran (Case study: Hesar Amir and Enghelab town)", *Journal of Applied Research in Geographical Sciences*, Year 9, No. 12, Pp: 7-29. (In Persian)
- Heidari, Mohammad Javad, Lotfi, Fatemeh, (2015). "Organizing and Empowering Informal Settlements in Zanjan (Case Study: Islamabad Neighborhood)", *Zagros Perspective Quarterly*, Seventh Year, No. 26, Pp:164 - 168. (In Persian)
- Khairuddin, Reza, Salahi Moghadam, Alireza, (2021). "Empowerment of informal settlements by moving from the need-based approach to asset-based; (Case Study of Farahzad neighborhood of Tehran) », *Quarterly Journal of Urban and Regional Development Planning*, Year 6, No. 17, Pp: 37-36 (In Persian).
- Roustaei, Shahrivar, Zadoli, Fatemeh, Zadoli Khajeh, Shahrokh, (2015). "Spatial Analysis of Social Poverty Distribution in Marginal Areas: A Case Study: Marginal Areas North of Tabriz", *Quarterly Journal of Urban and Regional Development*, First year, number 1, Pp: 3 (In Persian).
- Sobhani, Nobakht, Norouzi Sileh, Nastaran, Akbari, Majid, Biranvandzadeh, Maryam, (2017). "Study of the effect of social, economic and physical approaches on social empowerment of informal settlements (Case study: Asiehabad neighborhood of Ahvaz)", *Journal of Geography and Urban Planning Zagros Vision*, Ninth Year, No. 33, Pp: 147-164. (In Persian)
- Sarvar, Houshang, Aminzadeh, Siamak, (2019). "Explaining the causes of the formation of informal settlements and providing optimal solutions for their

- organization (Case study: Aliabad Boukan neighborhood)", Quarterly Journal of Geography and Human Relations, Year II, No. 3, Pp: 17-42. (In Persian)
- Shah Hosseini, Parvaneh, (2013). "Study of the evolution of informal housing with an emphasis on Iran", Organization for the Study and Compilation of University Humanities Books (Samat). Center for Research and Development of Humanities, First Edition, Pp: 64. (In Persian)
 - Salehi Amiri, Seyed Reza, Khodaei, Zahra, (2017). "Marginalization and Informal Settlement of Challenges and Consequences", Tehran, Phoenix Publications, Second Edition, Pp: 165. (In Persian)
 - Ghorbani, Rasoul, Kharazmi, Omid Ali, Turkmennia, Naeimeh, (2019). "Analysis of the effect of socio-economic factors on the formation and expansion of informal settlements in Mashhad", Journal of Human Geography Research, Year Fifty-first, No. 2, Pp: 373-385. (In Persian)
 - Najafi, Saeed, Ahadnejad, Mohsen, Doiran, Ismail, (2014). "Assessing the quality of life in informal settlements of cities (Case study: Islamabad neighborhood of Zanjan", Quarterly Journal of Geography and Urban-Regional Planning, Year Fifth, No. 16, Pp: 82. (In Persian)
 - Vaezi, Musa, Rasoulzadeh, Zahra, Nabiuni, Sirius, Namdarzadeh, Muslim, (2020). "Health in Informal Settlements: Coping with Quidd 19 and Improving Health and Welfare", Sixth International Conference on Architectural and Urban Studies in the Islamic world, Tehran, Pp: 3. (In Persian)
 - Statistics Center of Iran, General Population and Housing Census, (2018).
Mostafaei Jorni, Fardin, (2018). "Assessing and ranking the dimensions of participation of residents of informal settlements in western Urmia (Case study: Islamabad, Urmia)", M.Sc. Thesis, Geography, and Urban Planning, University of Tabriz, Pp: 52. (In Persian)